

Vztah pravomoci hospodářské arbitráže k pravomoci soudů

Взаимоотношение компетенции хозяйственного
арбитража и судов

Das Verhältnis der Befugnisse der Wirtschaftsarbitrage und
der Befugnisse der Gerichte

ALENA WINTEROVÁ

Od zřízení arbitráže v roce 1950 byla otázka přesného vymezení její pravomoci jednou z nejdůležitějších otázek. Ve všech postupných úpravách šlo vždy o to, aby arbitráž rozhodovala spory z hospodářského hlediska významné, aby však přitom byly vyloučeny spory, kde z různých důvodů je rozhodování jiným orgánem vhodnější a zejména pak o to, aby hranice byla vedena tak přesně, že by určení pravomoci bylo vždy jasné a jednoznačné. Nelze říci, že by tohoto cíle bylo zcela dosaženo. I dnešní platná úprava zákonem č. 121/62 Sb. ve znění zákona č. 116/1965 Sb. přináší mnoho problémů. Tento článek je pokusem o jejich řešení.

I. VÝVOJ PRAVOMOCI HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE

Současně s první zákonnou úpravou hospodářských smluv jako smluv nového typu byla zřízena státní arbitráž — orgán, kterému bylo svěřeno projednávání a rozhodování sporů v této oblasti. Stalo se tak zákonem č. 99/1950 Sb., o hospodářských smlouvách a státní arbitráži.

Důvodová zpráva k uvedenému zákonu vysvětlovala značný zásah do pravomoci soudů — všechny spory v hospodářské oblasti dosud projednávaly soudy v občanskoprávním řízení — tím, že rozhodování tu předpokládá znalost hospodářství, zejména hospodářství podnikového, jakož i znalost hospodářského plánování, kterou zpravidla nemá soudce z povolání. Rovněž uváděla, že soudní řízení pro svou formálnost a zdlouhavost není v hospodářské oblasti vhodné.

Zákon vymezil v § 1 subjekty, které mezi sebou uzavírají hospodářské smlouvy o dodávce a odběru zboží, kterého je třeba k plnění jednotného hospodářského plánu. Byly to státní, národní a komunální podniky a jiné

orgány spravující národní majetek, akciové společnosti pro zahraniční obchod a mezinárodní zasilatelství, orgány veřejné správy a lidová družstva. Rozhodování majetkových sporů mezi těmito stranami, jejichž rozhodování by jinak příslušelo soudu, a předsmělných sporů u hospodářských smluv bylo svěřeno státní arbitráži. Zákon hovořil o majetkových sporech mezi uvedenými stranami; důvodová zpráva k zákonu zdůraznila, že nejde jen o majetkové spory vyplývající z hospodářských smluv, nýbrž o majetkové spory vůbec. Toto stanovisko také potvrdila judikatura — jmenovitě rozhodnutí krajského soudu v Praze ze dne 16. května 1951 30 Ok 114/51 — č. 89/1951 Sbírky rozhodnutí čs. soudů, podle něhož majetkové spory mezi stranami uvedenými v § 1 zák. 99/1950 Sb., o hospodářských smlouvách a státní arbitráži rozhodují se státní arbitráží, i když nevznikly z hospodářských smluv o dodávce a odběru zboží, kterého je třeba k plnění jednotného hospodářského plánu.

Pravomoc arbitráže byla tedy hned zpočátku založena dosti široce. Zákon neobsahoval výjimky z obecného vymezení pravomoci, jak se objevily v pozdějších předpisech, takže arbitráži připadly i majetkové spory pozdějšími předpisy vylučované (např. spory, v nichž jednou ze stran je JZD, spory o náhradu škody způsobené dopravními prostředky atd.).

Vl. nař. č. 47/1953 Sb. o státní arbitráži, které změnilo ustanovení zákona č. 99/1950 Sb. týkající se arbitráže, stanovilo nově subjekty i předmět rozhodovací pravomoci arbitráže. Subjekty byly nyní podniky, organizace a zařízení socialistického sektoru a orgány státní správy. Pod široké označení podniky, organizace a zařízení socialistického sektoru bylo možno podřadit nejen v zákoně č. 99/1950 Sb. uvedené podniky a jiné orgány spravující národní majetek, akciové společnosti pro zahraniční obchod a mezinárodní zasilatelství i lidová družstva, ale navíc sem spadaly i některé další skupiny, např. společenské organizace a jejich zařízení apod.; okruh subjektů podléhajících rozhodovací pravomoci arbitráže se rozšířil. Předmětem rozhodování byly předsmělní spory, spory ze smluv a ostatní majetkové spory s výslovně uvedenými výjimkami v § 7 odst. 1; písm. b) pro spory týkající se smluv o železniční, automobilové, vodní a letecké dopravě;

písm. c) spory, v nichž aspoň jednou ze stran je jednotné zemědělské družstvo;

písm. d) majetkové spory, jejichž hodnota nepřevyšuje 10 000 Kčs (před peněžní reformou provedenou v r. 1953).

Všechny tři okruhy sporů, vyňaté z pravomoci arbitráže vládním nařízením č. 47/1953 Sb., patřily do pravomoci arbitráže podle zákona č. 99/1950 Sb., protože šlo o majetkové spory v případě písm. b) a d). Jednotná zemědělská družstva (písm. c) byla podle zákona č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech lidovými družstvy ve smyslu § 157

Ústavy 9. května a jako taková byla zákonem č. 99/1950 Sb. podřízena arbitráži. Vládním nařízením byl tedy okruh rozhodovací pravomoci arbitráže proti úpravě z r. 1950 zúžen.

Úprava rozhodovací pravomoci arbitráže z r. 1953 byla vedena jednak snahou vyloučit z pravomoci arbitráže spory, jejichž rozhodování arbitráží nebylo z různých důvodů vhodné a praktické, jednak, a to zejména, snahou stanovit hranici, která by zabránila zatěžování arbitráže drobnými a z hospodářského hlediska irrelevantními spory. Touto hranicí byla určena výše hodnoty předmětu sporu (písm. d).

Praxe však později ukázala, že není vhodné, aby spory ze stejného skutkového i právního základu, rozlišené pouze hodnotou, rozhodovaly dva různé orgány. Sporů, jejichž hodnota nepřevyšovala 10 000 Kčs, bylo velmi mnoho; u některých podniků (např. u n. p. Kniha) tvořily tyto spory dokonce většinu všech sporů. Přitom tato úprava vedla k paradoxní situaci: výhody rychlého a pružného projednání a rozhodnutí arbitráží se dostalo sporům s vyšší hodnotou, zatímco spory s nižší hodnotou, tedy zpravidla méně významné, byly rozhodovány v preciznějším a zdlouhavějším řízení soudním. Proto bylo vydáno vládní nařízení č. 45/1954 Sb., kterým se změnilo a doplnilo vládní nařízení č. 47/1953 Sb. o státní arbitráži; dotčeno bylo zejména ustanovení § 7, určující výjimky z pravomoci arbitráže.

Nová úprava ponechala beze změny ustanovení § 7 písm. c) — vynětí sporů, v nichž alespoň jednou ze stran je JZD, a zpřesnila znění § 7 písm. b) v tom smyslu, že byly z pravomoci arbitráže vyňaty spory z přepravních smluv v dopravě, ve kterých byla jednou stranou dopravní organizace, jakož i spory o poplatky souvisící s prováděním těchto přeprav. K největší změně došlo v písm. d), kde za základ rozhraničení z hospodářského hlediska významných majetkových sporů mezi socialistickými organizacemi bylo vzato nové, kvalitativní kritérium. Namísto sporů s hodnotou do 2000 Kčs (po peněžní reformě provedené v r. 1953) byly vyloučeny z rozhodovací pravomoci arbitráže majetkové spory, které nevznikly ze vztahů upravených předpisy o hospodářských smlouvách nebo předpisy o jiných opatřeních, jimiž se zajišťuje plnění úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství; v tomto rámci zejména byly z pravomoci arbitráže vyloučeny majetkové spory o náhradu škody způsobené dopravními prostředky, spory ve věcech upravených předpisy o národním pojištění, ve věcech ukončení chráněného nájmu bytů a spory o vyloučení věci z exekuce. Jelikož výklad tohoto rámcového ustanovení činil v praxi někdy potíže, byly k provedení písm. d) vydány v částce 64/1955 Ú. 1. podrobné předpisy, které blíže rozvedly druhy sporů vyloučených z pravomoci arbitráže proto, že nevznikly při provádění nebo plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství; výčet nebyl taxativní, pro praxi však byl značnou pomocí.

Úprava z r. 1954 přinesla vlastně další zúžení pravomoci arbitráže ve prospěch soudů. I když totiž majetkových sporů s hodnotou do 2000 Kčs, o kterých podle vl. nař. č. 47/1953 Sb. rozhodovaly soudy, bylo značné množství, znamenalo to omezení arbitráže pouze co do rozsahu, nikoli co do skutkového a právního základu sporných případů. Vládním nařízením č. 45/1954 Sb. však dochází k omezení arbitráže v celých oblastech vztahů mezi socialistickými organizacemi, které, i když nevznikají při provádění nebo plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství, mohou být přesto někdy velmi významné.

Brzy po vydání zákona č. 69/1958 Sb. o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi byla vydána další novela vládního nařízení o státní arbitráži, a to vládní nařízení č. 28/1959 Sb. Zejména dotčen byl opět § 7 odst. 1, tj. výjimky z obecného určení pravomoci arbitráže v majetkových sporech a sporech ze smluv mezi socialistickými organizacemi. Na rozdíl od předchozí úpravy nevylučuje nové vládní nařízení z pravomoci arbitráže majetkové spory mezi socialistickými organizacemi, které nevznikly ze vztahů upravených předpisy o hospodářských smlouvách všeobecně, nýbrž taxativně stanoví konkrétní výjimky, vycházející ovšem z téže zásady. Při srovnání výjimek z pravomoci arbitráže uvedených ve vl. nař. č. 28/1959 Sb. a v úředním sdělení v částce č. 64/1955 Ú. 1. dojdeme k závěru, že se pravomoc arbitráže v podstatě nemění; podle vl. nař. č. 28/1959 Sb. odpadá pouze vynětí sporů podle §§ 151 odst. 2, 152, 109 a 138 obč. zák., tj. náhrada škody z rušení držby, vlastnické žaloby, návrhy na rozdělení spoluvlastnictví; dále odpadají spory z jednatelství bez příkazu a z bezdůvodného obohacení, pokud nevznikly při provádění nebo plnění státního plánu; tyto spory napříště má rozhodovat arbitráž. Spory z přepravních smluv jsou nadále vyňaty z pravomoci arbitráže pouze potud, pokud jsou v souvislosti s dovozem nebo vývozem zboží anebo se týkají tranzitní dopravy. Spory, v nichž alespoň jednou ze stran je JZD, zůstávají beze změny z pravomoci arbitráže vyňaty.

Takový byl stručně vývoj rozhodovací pravomoci arbitráže od jejího založení až po dnešní platnou úpravu zákonem č. 121/1962 Sb. o hospodářské arbitráži.

Zpočátku, zřejmě vzhledem k nejasnému postavení arbitráže v systému státních orgánů, používají zákon č. 99/1950 Sb. i vl. nař. č. 47/1953 Sb. termínu příslušnost pro určení pravomoci arbitráže ve vztahu k soudům i příslušnosti např. státní arbitráže ve vztahu k rezortní arbitráži. Tato otázka je dnes již jasná; zákon č. 121/1962 Sb. o hospodářské arbitráži výslovně stanoví, že státní arbitráž ČSSR je ústředním orgánem státní správy a důsledně používá termínu pravomoc tam, kde jde o vymezení pravomoci mezi arbitráží a soudem, popřípadě jiným orgánem.

II. ÚPRAVA PRÁVOMOCI HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE ZÁKONEM č. 121/1962 SB.

Současná platná úprava pravomoci arbitráže je dána zákonem č. 121/1962 Sb., o hospodářské arbitráži ve znění zák. č. 116/1965 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o hospodářské arbitráži (dále zákon o arbitráži). Na první pohled je patrné zdůraznění významu arbitráže v hospodářské oblasti. Jejím posláním — jak to vyjadřuje preambule zákona — je přispívat k upevňování uvědomělé soudružské spolupráce mezi socialistickými organizacemi a k důslednému uplatňování celospolečenských zájmů na úseku dodavatelsko-odběratelských vztahů. Zákon důsledně používá označení hospodářská arbitráž, hospodářský spor. To neznámá, že oproti arbitráži podle dřívějších předpisů je hospodářská arbitráž kvalitativně jiným orgánem. I když dochází ke změnám v pravomoci, organizaci i řízení, podstata arbitráže se nemění a označení „hospodářská“ je pouze společným označením pro jednotlivé orgány arbitráže — státní, resortní a družstevní — a výrazem základního poslání arbitráže a jejího významného postavení v hospodářském životě republiky.

Určení subjektů, které podléhají rozhodovací pravomoci arbitráže, je dáno pouze v rámci ustanovení o úkolech hospodářské arbitráže v § 1. Tyto úkoly jsou rozsáhlejší, než podle dřívějších předpisů. Vedle rozhodování sporů je to ve stručnosti výchovná činnost, upozorňování na závady a navrhování opatření k odstranění závad, shromažďování a zevšeobecnování poznatků a zkoumání příčin závad. Nejdůležitějším úkolem hospodářské arbitráže však zůstává projednávání a rozhodování sporů mezi socialistickými organizacemi (§ 1 písm. a)). Subjekty podléhajícími rozhodovací pravomoci arbitráže jsou tedy socialistické organizace. Pojem socialistické organizace určuje nyní jednoznačně § 14 hospodářského zákona; socialistickými organizacemi jsou státní, družstevní a společenské organizace, jakož i jiné organizace, jejichž činnost přispívá k rozvoji socialistických vztahů. Zákon neuvádí vedle socialistických organizací orgány státní správy. Avšak i ministerstva, ústřední úřady, národní výbory se mohou dostat do hospodářských sporů se socialistickou organizací nebo i s jiným orgánem státní správy, v nichž vystupují nikoliv jako nadřízený orgán státní správy, nýbrž jako rovnoprávný partner ve sporu, který je třeba řešit. Takovými spory mohou být majetkové spory v souvislosti se správou národního majetku, např. administrativní budovy, nebo automobilu ministerstva apod. Nelze předpokládat, že by takové spory měl řešit jiný orgán než arbitráž, nehledě na to, že zde ani pravomoc jiného orgánu, např. soudu, není žádným předpisem dána. Zřejmě je tedy třeba vykládat § 1 a zákona tak, že arbitráž rozhoduje hospodářské spory i mezi orgány státní správy tam, kde se tyto orgány do takového sporu dostanou, tzn. současně tam, kde nevystupují jako orgány státní správy,

ale jako socialistické rozpočtové organizace. Zákonem č. 116/1965 Sb. byla ustanovení o pravomoci arbitráže v zákoně o arbitráži rozšířena o § 2 a), který pověřuje hospodářskou arbitráž projednáváním a rozhodováním sporů o tom, zda má být organizaci poskytnuta jejím řídicím orgánem úhrada při uložení mimořádného závazného úkolu podle předpisů o plánovém řízení národního hospodářství a sporů o výši této úhrady. Řídicími orgány jsou ústřední orgány, slovenské národní orgány, oborová ředitelství a národní výbory (§ 4 odst. 1 vl. vyhl. č. 90/1965); zde nevystupují v roli rozpočtové organizace, ale v roli státního orgánu. Zákonem č. 116/1965 Sb. byla tedy rozšířena pravomoc arbitráže z hlediska subjektů.

Předmětem rozhodovací pravomoci hospodářské arbitráže jsou hospodářské spory, které vymezuje § 2 odst. 1 zákona o arbitráži; současně v odst. 2 a 3 některé z těchto sporů z pravomoci arbitráže vyjímá. Par. 2 odst. 1 stanoví, že hospodářskými spory, které hospodářská arbitráž projednává a rozhoduje, jsou zejména:

a) spory o uzavření, změnu nebo zrušení hospodářských smluv podle předpisů o hospodářských smlouvách nebo o obdobných opatřeních, jimiž se zabezpečuje plnění úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství (předsmluvní spory);

b) spory majetkové;

c) spory o základní podmínky dodávky;

d) spory cenové v rozsahu stanoveném cenovými předpisy (do vydání zák. č. 116/1965 Sb.).

Nově se v zákoně o hospodářské arbitráži zavádí pojem „hospodářský spor“. Jeho obsah, na rozdíl od obsahu pojmu hospodářská arbitráž, je velmi významný a také velmi sporný. Arbitráž máme v celém systému státních orgánů pouze jednu, proto označení „hospodářská“ může mít jen deklaraci významu a nemá vliv na její postavení. Naproti tomu pojem spor má význam nesmírně široký a přívlastek „hospodářský“ jej nepochybně zužuje. Výklad pojmu hospodářský spor určuje rozsah pravomoci arbitráže. Přesto však ani v zákoně, ani v důvodové zprávě k němu není tento pojem blíže určen. Výpočet hospodářských sporů v § 2 odst. 1 zákona je demonstrativní (zejména); přes tuto neúplnost je to jediné vodítko.

Pojem hospodářský spor by mohl znamenat:

a) spor vyplývající ze smluv podle předpisů o hospodářských smlouvách nebo o obdobných opatřeních, jimiž se zabezpečuje plnění úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství. (Takové úzké pojetí pravomoci arbitráže již zde jednou bylo, a to podle vl. nař. č. 45/1954 Sb. V praxi se však neosvědčilo; výklad zdánlivě jednoduchého ustanovení byl velmi obtížný, bylo nutno k němu vydat podrobné prováděcí pokyny a ani ty situaci zcela neujasnily. Do dalšího vl. nař. č. 28/1959 Sb. nebylo

již toto ustanovení přejato.) Celková dnešní tendence směřující k tomu, aby spory mezi socialistickými organizacemi byly z pravomoci jiných orgánů, zejména soudu, zcela vyňaty nebo alespoň co nejvíce omezeny (srov. § 49 odst. 3 zákona — postupný přechod dalších druhů sporů) svědčí proti takovému úzkému výkladu. Kromě toho, kdyby měl tento výklad být správný, nebylo by nutno v § 2 odst. 1a) rozvádět, že jde o smlouvy podle předpisů o hospodářských smlouvách, protože tato podmínka by musila být splněna u všech hospodářských sporů.

— vyjímát z pravomoci arbitráže spory podle § 2 odst. 2 písm. c) (spory vzniklé při provádění nemocenského pojištění), protože by to podle přijatého výkladu stejně nebyl hospodářský spor.

Z uvedených důvodů nepovažují tento výklad pojmu hospodářský spor za přijatelný;

b) dále by bylo možno vykládat hospodářský spor tak, že označení „hospodářský“ pouze deklaruje, podobně jako u označení hospodářská arbitráž, celkové zaměření na hospodářskou problematiku a nemá přesně vymezený význam. To by však bylo totéž, jako bychom používali pouze označení spor, tedy jakýkoliv spor, v němž stranami jsou socialistické organizace. To by ve svém důsledku naopak znamenalo popření hospodářského zaměření arbitráže. Kromě toho by pak bylo nepochopitelné, proč v zákoně není jednoduše řečeno, že hospodářskými spory jsou všechny spory mezi socialistickými organizacemi, když by se tak předešlo mnohým dohadům a obtížným výkladům. Také tento výklad pojmu nepovažují za přijatelný a správný;

c) třetí možnost, zřejmě nejsprávnější, by byla vycházet ze zásady, že hospodářským sporem je spor, který se zakládá na hospodářskoprávním oprávnění socialistické organizace, tj. po 1. 7. 1964, kdy nabyl účinnosti hospodářský zákoník, který vyplývá z hospodářského zákoníku, příp. z předpisů vydaných na jeho základě. To nemohlo platit bezvýhradně před vydáním zákona č. 116/1965 Sb.; zákon o arbitráži stanovil v § 2 odst. 1 písm. d), že hospodářská arbitráž projednává a rozhoduje spory cenové v rozsahu stanoveném cenovými předpisy. Bylo však možno vzhledem k výslovnému odkazu na cenové předpisy toto ustanovení považovat za výjimku potvrzující pravidlo, že jinak může jít pouze o spory v rámci hospodářského zákoníku. Zákonem č. 116/1965 Sb. byly spory cenové z § 2 odst. 1 zákona o arbitráži vypuštěny, takže lze nyní tento výklad přijmout bez výhrad. Ostatní tři kategorie sporů uvedené v § 2 odst. 1 písm. a), b), c) zákona o arbitráži mají své hmotněprávní vyjádření v hospodářském zákoníku.

Předsmluvní spory jsou upraveny v §§ 118, 124 a 153 hospodářského zákoníku, spory o základní podmínky dodávky v § 392 hospodářského zákoníku.

Problematický je výklad pojmu majetkový spor. Tohoto označení se používá v souvislosti s určením pravomoci arbitráže od první úpravy zákonem č. 99/1950 Sb., nikde však nebyl pojem majetkového sporu vysvětlen. Z toho, že vl. nař. č. 47/1953 Sb. ve znění pozdějších předpisů podřizuje pravomoci arbitráže majetkové spory, přitom však vylučuje např. spory ve věcech národního pojištění, spory o vyloučení věci z exekuce, spory vyplývající z nájemních poměrů atp., dalo by se soudit, že i tyto spory považuje za spory majetkové, jinak by totiž nebylo třeba je vylučovat. Přitom však judikatura zastávala často opačné stanovisko, srov. např. rozhodnutí č. 5/1954 Sbírky rozhodnutí čs. soudů, kde je zastáván názor, že návrh na přivolení k výpovědi není majetkovým sporem. Ani v teorii nebyl pojem majetkového sporu jednoznačně vysvětlen; byly zde pokusy rozlišovat pro účely určení pravomoci arbitráže majetkové spory v užším a širším slova smyslu, přičemž hranice mezi nimi byly určovány různě.⁴⁾ Domnívám se, že autoři neprávem opomíjejí pojem hospodářský spor, z něhož je třeba, jako ze širší kategorie, vycházet. Jestliže přijmeme výklad, že hospodářský spor je spor na základě hospodářského zákoníku, pak majetkovým sporem, který je nesporně druhem hospodářského sporu, může být pouze spor, kde jde o peněžní nebo věcné plnění a kde hmotněprávní nárok organizace se opírá o hospodářský zákoník. Jsou to zejména spory z vlastnictví a správy národního majetku (s výjimkou sporů o převody správy národního majetku, které podle § 351 HZ řeší nadřízené orgány), spory ze smluv, spory z odpovědnosti za vady, z náhrady škody, z jednání ve prospěch jiné organizace atd.

Vytváří-li zákonodárce nový pojem, je také jeho věcí, jakou dá tomuto pojmu náplň. Domnívám se však, že obsah pojmu hospodářský spor — i když pomineme skutečnost, že nikde není přesně určen — není dost vhodný. Prvé dva druhy sporů, spadající pod pojem hospodářský spor — spory předmluvní a majetkové — jsou spory v pravém slova smyslu. Arbitráž zde v konkrétní rozepři mezi dvěma socialistickými organizacemi, podobně jako soud ve sporu mezi občany, nalézá, aplikuje právo. Naproti tomu u třetího druhu — sporů o základní podmínky dodávky — jde vlastně o činnost normativní, nikoliv o nalézání, nýbrž o tvorbu práva. Arbitráž je pověřena schvalováním ZPD a v tomto rámci řeší rozpory mezi tvůrci normy, tj. mezi dodavatelským a odběratelským ministerstvem. Zde mimochodem znovu narážíme na otázku subjektů. V těchto sporech vystupují ministerstva jako orgány státní správy, takže by ani — při striktním výkladu zákona — neměly arbitráži podléhat. Podobně šlo

⁴⁾ Jan Provazník, prom. práv.: K některým mezním případům soudní a arbitrážní pravomoci, Socialistická zákonost, r. 1963, str. 369; Dr. Mir. Černý: Pravomoc arbitráže v majetkových sporech podle ustanovení § 2 zák. č. 121/1962 Sb., Socialistická zákonost, r. 1963, str. 566.

o činnost normativní u sporů cenových, které byly nyní zákonem č. 116/1965 Sb. z pravomoci arbitráže vyňaty. Cenovým předpisem podle § 2 odst. 1 písm. d) zákona o arbitráži bylo vládní nařízení č. 60/1959 Sb. o působnosti v oboru plánování, tvorby a kontroly cen. Podle tohoto vládního nařízení arbitráž rozhodovala spory vzniklé z důvodu nedodržení stanovených cen nebo podmínek, za kterých byly ceny stanoveny, spory o cenu nestandardního výrobku nebo neopakovaně poskytnuté služby. Nepochybně tam, kde nešlo o tvorbu ceny, nýbrž o konkrétní aplikaci cenových předpisů, šlo o spor majetkový, nikoliv spor cenový.*) Tedy cenovými spory ve smyslu § 2 odst. 1 písm. d) zákona o arbitráži byly rovněž spory v oblasti tvorby práva. Zvláštní postavení těchto dvou druhů sporů potvrzuje také to, že byly svěřeny pouze státní arbitráži ČSSR. Domnívám se, že by bylo z hlediska systematiky vhodnější, kdyby spory v oblasti normotvorné byly vyňaty z kategorie hospodářských sporů, které projednává a rozhoduje arbitráž; u sporů cenových se tak již stalo, avšak nikoli u sporů o základní podmínky dodávky. De lege ferenda by normativní činnost arbitráže, v jejímž rámci dochází také k rozhodování sporů, měla být zařazena zvlášť, např. v § 1, jako další z hlavních úkolů hospodářské arbitráže. Pro to hovoří i ustanovení § 395 hospodářského zákoníku, které pověřuje hlavního arbitra normativní činností v rámci hospodářského zákoníku, přičemž tato velmi významná oblast činnosti arbitráže není v zákonu o arbitráži vůbec uvedena. Tímto řešením by se vyjasnil pojem hospodářského sporu jako sporu mezi socialistickými organizacemi, v němž se nároky stran opírají o hmotněprávní ustanovení hospodářského zákoníku a předpisů vydaných na jeho základě; v tomto rámci by to byly zejména spory předmluvní a majetkové.

Po pozitivním určení pravomoci arbitráže v § 2 odst. 1 uvádí zákon o arbitráži některé konkrétní výjimky z této pravomoci, k jejichž projednávání a rozhodování je oprávněn soud. Jsou to:

a) spory z přepravních smluv, které jsou v souvislosti s dovozem nebo vývozem zboží nebo které se týkají tranzitní dopravy,

b) spory o náhradu škody ze smluv o provádění kontroly zboží mezi podniky zahraničního obchodu.

V těchto dvou případech je výjimka odůvodněna tím, že je zde vždy další vztah k zahraničnímu partnerovi, který však sám nemůže být účastníkem arbitrážního řízení a rozhodnutí arbitrážního orgánu neuznává. Naproti tomu soudní rozhodnutí je zpravidla i pro něj závazné, může v řízení vystupovat jako účastník nebo vedlejší účastník atd.,

c) spory mezi odborovým orgánem a organizací o náhradu škody vzniklé nesprávným postupem při provádění nemocenského pojištění.

*) Srov. Dušánek, Rozhodovací pravomoc hospodářské arbitráže, Arbitrážní praxe č. 10/1964.

Zde je důvodem vynětí z pravomoci arbitráže to, že zpravidla nejde o částky hospodářsky významné, přitom však podstata věci je dosti složitá a dokazování obtížné. Ve většině případů následuje potom regres vůči zaměstnanci, který se uplatňuje v rozhodčím řízení na závodě nebo rovněž u soudu. Z uvedených důvodů byl tento okruh sporů již dřívějšími předpisy vyňat z pravomoci arbitráže a zákon č. 121/1962 Sb. výjimku převzal.

Kromě těchto výjimek existují však ještě dočasná vynětí z pravomoci arbitráže podle § 49 odst. 3 zákona. Jde o spory, v nichž jednou stranou je JZD, a spory o náhradu škody souvisící s provozem dopravních prostředků (včetně regresů). Tyto spory zásadně patří do pravomoci arbitráže, přejdou však na ni až dnem, který určí vláda. Toto opatření bylo vyvoláno nutností orgány arbitráže předem organizačně a odborně náležitě vybavit. O převedení sporů, v nichž alespoň jednou stranou je JZD, do pravomoci arbitráže vláda již rozhodla. Stalo se tak vládním usnesením č. 164/1964 s účinností od 1. 7. 1964.

Vedle těchto konkrétních výjimek z pravomoci arbitráže stanoví zákon, že hospodářská arbitráž nerozhoduje dále spory, k jejichž rozhodování je podle zvláštních předpisů příslušný jiný orgán. Při zjišťování pravomoci je proto vždy třeba zkoumat, je-li dána pravomoc arbitráže obecně (§ 2 odst. 1) a v kladném případě není-li vyloučena buď konkrétním ustanovením zákona (§ 2 odst. 2) nebo nezakládá-li některý zvláštní předpis pravomoc jiného orgánu.

Zákon tyto zvláštní předpisy neuvádí. Podle důvodové zprávy k zákonu to budou např. spory o náhradu nákladů léčebné péče podle zákona č. 150/1961 Sb., dále spory podle hlavy X. části II o. s. ř. z r. 1950.

Podle zák. č. 150/1961 Sb. o náhradách při úrazech a nemocech z povolání a vyhl. č. 8/1962 Sb. *) rozhodují o náhradách nákladů léčebné péče, dávek nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení, k nimž jsou vůči státu povinny organizace, odpovídající za pracovní úraz, okresní národní výbory, popř. OÚNZ.

Hlava X části II o. s. ř. z roku 1950 uvádí věci národního pojištění, o kterých byl povolán rozhodovat soud. V novém o. s. ř. jsou tyto věci zařazeny v hlavě 4. části IV. pod přezkoumáním rozhodnutí jiných orgánů, přičemž pravomoc soudu v některých věcech nemocenského pojištění a sociálního zabezpečení je dána vyhláškou o opatření ÚRO č. 91/1958 Sb. o organizaci a provádění nemocenského pojištění ve znění vyhlášky č. 191/1960 Sb. a zákonem č. 101/1964 Sb. o sociálním zabezpečení.

V citovaném článku uvádí Dušánek některé další případy pověření jiných orgánů rozhodováním sporů, které by jinak náležely do pravomoci

*) Oba předpisy byly zrušeny a nahrazeny Zákoníkem práce č. 65/1965 Sb. a zákonem č. 33/1965 Sb. o regresech náhradách.

arbitráže. Je to především zák. č. 111/1950 Sb., o hospodaření s některými místnostmi ve znění vl. nař. č. 52/1955 Sb. Zákon pověřuje národní výbory, aby v rámci plánovitého hospodaření s nebytovými místnostmi zrušovaly nájemní smlouvy a užívací práva, rozhodovaly o podmínkách užívání, přiznávaly náhradu škody dosavadnímu uživateli. Toto pověření však podle mého názoru — na rozdíl od názoru Dušánkova — nevylučovalo zcela pravomoc soudu v oblasti nájemních vztahů k nebytovým prostorům. To také potvrzuje rozhodnutí Nejvyššího soudu Cz 261/56 — č. 125/1956 Sbírky rozhodnutí čs. soudů: „Ustanovením § 3 nař. č. 52/1955 Sbírky o přesunu působnosti ve věcech hospodaření s některými místnostmi nebyla dotčena působnost soudů svěřená jim podle zákona rozhodovat o zrušení nájemních smluv o užívání místností, které jsou určeny, nebo jichž se užívá k jiným účelům než obytným nebo zemědělským.“ Vydáním zákona o hospodářské arbitráži, který pravomoc arbitráže ve věcech nájemních nevylučuje a vydáním hospodářského zákoníku, který upravuje nový typ smlouvy o dočasném užívání národního majetku, zahrnující i dřívější smlouvu nájemní, se situace mění jen potud, že napříště je rozhodováním sporů vyplývajících z této smlouvy pověřena arbitráž, aniž by tím bylo dotčeno oprávnění národního výboru rozhodovat o přidělování nebytových prostor a v souvislosti s tím o některých jiných otázkách užívání.

Dalším příkladem je zákon č. 135/1961 Sb. — silniční zákon — kterým se pověřují okresní národní výbory, aby rozhodovaly o náhradě nákladů spojených s odstraněním znečištění nebo s uvedením silnice do původního stavu, když znečištění nebo poškození způsobil uživatel silnice. Podle mého názoru ONV nerozhoduje o náhradách opačných, tehdy, když byla způsobena škoda uživateli a odpovídá za ni organizace silničního hospodářství. Proti extenzivnímu výkladu zde také hovoří to, že národní výbor může někdy správu silnice vykonávat přímo — nikoliv prostřednictvím organizace k tomu zřízené — a pak by vystupoval sám jako strana ve sporu, který má rozhodnout; to by jistě nebylo správné. Toto stanovisko potvrzuje také rozhodnutí hlavního arbitra ČSSR č. 98/54/64 uveřejněné pod č. 34 v tomtéž čísle Arbitrážní praxe jako cit. článek Dušánkuv. Zde totiž státní arbitr rozhodl (a hlavní arbitr ČSSR jeho rozhodnutí potvrdil) o náhradě škody vzniklé uživateli silnice z nehody, jejíž příčinou byl výmol ve vozovce.

Dalšími zvláštními předpisy ve smyslu § 2 odst. 3 zákona o arbitráži jsou např. zák. č. 102/1963 Sb. o rybářství, zák. č. 24/1962 Sb. o myslivosti, vyhl. č. 42/1964 Sb. o závodním stravování,*) zák. č. 110/1964 Sb. o telekomunikacích, zák. č. 51/1964 Sb. o drahách.

*) Zrušena vyhláškou č. 1/1966 Sb.

Všechny tyto předpisy, vesměs správněprávního charakteru, pověřují některý orgán rozhodováním konkrétního, úzce vymezeného druhu sporu. Většinou jsou to náhrady škod, ale také jiné spory, např. předsmluvní spory podle vyhlášky o závodním stravování. Často jeden a týž předpis pověřuje rozhodováním různých sporů více orgánů, např. podle zákona o drahách rozhoduje okresní národní výbor o náhradách škod způsobených při zřizování drážního vedení, ministerstvo dopravy rozhoduje ve sporech o podmínkách vlečkové smlouvy. Domnívám se proto, že by nebylo správné vykládat tato pověření extenzivně a rozšiřovat je i na jiné druhy sporů. Pravomoc arbitráže není tedy vyloučena v oblasti správy silnic, drah, telekomunikací apod.; i v těchto oblastech zbude po vyloučení konkrétních druhů sporů, které rozhodují jiné orgány, řada sporů, u nichž je dána výlučná pravomoc arbitráže.

Po vydání zákona o arbitráži vzbudila v praxi značné spory zejména otázka pravomoci arbitráže či soudu k projednávání a rozhodování žalob o vyloučení věci z exekuce a žalob poddlužnických. Vyskytly se názory, že i tyto spory spadají napříště do pravomoci arbitráže, zejména s poukazem na to, že vládní nařízení č. 28/1959 Sb. tyto spory výslovně z pravomoci arbitráže vyjímalo a svěřovalo je soudům, zatímco zákon č. 121/1962 Sbírky takovou výslovnou výjimku neobsahuje. Domnívám se, že tyto názory nejsou správné a že uvedené spory patří i nadále výlučně do pravomoci soudu. Jednak, jak uvádí Provažník v citovaném článku, přechází u tzv. poddlužnických žalob na oprávněného — socialistickou organizaci, jen formální aktivní legitimace podle procesních, nikoliv hmotněprávních předpisů, hmotněprávně zůstává oprávněným dlužník. Jde zde tedy o spor mezi socialistickými organizacemi pouze formálně. Kromě toho ovšem u těchto sporů — ve smyslu dřívější úvahy — vůbec nejde o hospodářský spor, takže pravomoc arbitráže zde není dána, aniž obстоjí argumenty opírající se o výslovnou výjimku z pravomoci arbitráže ve vl. nař. č. 28/1959 Sb. a nedostatek podobného ustanovení v zákonu o arbitráži. I kdyby však nebylo tohoto důvodu, byly by uvedené spory vyloučeny z pravomoci arbitráže podle § 2 odst. 3 zákona o arbitráži a občanského soudního řádu jako zvláštního předpisu. Že je možno o. s. ř. považovat za zvláštní předpis ve smyslu § 2 odst. 3 zákona potvrzuje to, že sama důvodová zpráva k zákonu o arbitráži k ilustraci tohoto ustanovení uvádí hlavu X. části II. občanského soudního řádu z r. 1950. Byl-li zvláštním předpisem občanský soudní řád z r. 1950 v části týkající se věcí národního pojištění, není důvodu, proč by jím nebyl nový občanský soudní řád v části pojednávající o výkonu rozhodnutí.*)

Závěrem chci pro přehlednost porovnat podle výše uvedených hledisek

*) Srov. rozh. č. 52/1965 Sb. rozh. čs. soudů.

výjimky z pravomoci arbitráže ve prospěch pravomoci soudní podle vládního nařízení č. 28/1959 Sb. s platnou úpravou podle zákona č. 121/1962 Sb.

*výjimky podle vl. nař. č. 28/59 Sb.
ve prospěch pravomoci soudů*

spory, v nichž aspoň jednou ze stran je JZD

spory o náhradu nákladů léčebné péče, dávek nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení a jiných nákladů vynaložených z důvodů škody na zdraví nebo smrti

spory o plnění z pojistného poměru, spory o regresní nároky z pojistného poměru

spory mezi odborovým orgánem a závodem o náhradu škody vzniklé nesprávným postupem závodu při provádění nemocenského pojištění

spory podle X. hlavy II. části o. s. ř. (z r. 1950)

spory o vyloučení věci z exekuce
spory vyplývající z námitek podaných v exekučním řízení a žaloby vymáhajícího věřitele

pravomoc podle zák. č. 121/1962 Sb.

arbitráž podle § 49 odst. 3 zákona o arbitráži a vládního usnesení č. 164/1964

ONV podle § 2 odst. 3 zákona o arbitráži a zák. č. 33/1965 Sb.

arbitráž — hospodářská smlouva o pojištění upravena hospodářským zákoníkem — §§ 358—360

soud podle § 2 odst. 2 c) zákona o arbitráži

soud podle § 2 odst. 3 zákona o arbitráži a zvláštních předpisů: zák. č. 101/64 Sb. o sociálním zabezpečení, vyhl. ÚRO č. 91/1958 Sb. o organizaci a provádění nemocenského pojištění a hlava 4 části IV o. s. ř.

soud (viz výše)

*výjimky podle vl. nař. č. 28/59 Sb.,
ve prospěch pravomoci soudů*

spory o náhradu škody souvisící
s provozem dopravních prostředků
(včetně regresů)

spory, v nichž jde o věcné právo
k nemovité věci nebo v němž se
takové právo popírá anebo v němž
se žádá o rozdělení nemovité věci
nebo o úpravu hranic

spory vyplývající z nájemních po-
měrů k nemovitým věcem a z ji-
ných plnění ve vztahu k takovým
nájemním poměrům

spory z přepravních smluv, které
jsou v souvislosti s dovozem nebo
vývozem zboží nebo které se tý-
kají tranzitní dopravy

pravomoc podle zák. č. 121/1962 Sb.

arbitráž, ale podle § 49 odst. 3 zá-
kona o arbitráži vykonávají až do
rozhodnutí vlády soudy

arbitráž — tuto oblast vztahů
upravuje hospodářský zákoník (viz
zejména § 13 HZ) s výjimkou roz-
porů při uzavírání smluv a pře-
vodech národního majetku, o do-
časném užívání a o převodech
vlastnictví, které řeší podle § 351
odst. 2 HZ nadřízené orgány

arbitráž s přihlédnutím k zmoc-
nění podle zák. č. 111/1950 Sb. —
podle § 71 a 348 HZ (s výjimkou
podle § 351 odst. 2 HZ)

soud podle § 2 odst. 2 a zákona
o arbitráži

АЛЕНА ВИНТЕРОВА

Взаимоотношение компетенции хозяйственного арбитража и судов

РЕЗЮМЕ

Целью статьи является объяснение проблемы, касающейся взаимоотношения компетенции хозяйственного арбитража и судов и точного их разграничения.

В первой части статьи коротко освещено развитие компетенции хозяйственного арбитража со времени его образования (в 1950 г.) по действующее правовое регулирование.

Во второй части статьи, в которой рассматривается действующая регламентация компетенции хозяйственного арбитража согласно закону № 121/1962 СЗ и № 116/1965 СЗ, автор прежде всего излагает понятие хозяйственного спора, считая, что его надлежащее объяснение является правильным руководящим началом для определения компетенции арбитража и суда. Автор приходит к выводу, что хозяйственным спором является спор, который основывается на хозяйственно-правовом правомочии социалистической организации, т. е. спор, который имеет материально-правовую основу в хозяйственном кодексе. Имущественным спором является такой хозяйственный спор, который касается денежного или предметного исполнения.

**Das Verhältnis der Befugnisse der Wirtschaftsarbitrage
und der Befugnisse der Gerichte**

ZUSAMMENFASSUNG

Die Autorin des Artikels stellte sich die Aufgabe zur Lösung der Problematik des gegenseitigen Verhältnisses der Befugnisse der Wirtschaftsarbitrage und der Festsetzung ihrer genauen Grenzen beizutragen.

Der erste einführende Teil des Beitrages enthält eine kurze Wiedergabe der Entwicklung der Befugnisse der Wirtschaftsarbitrage von ihrer Entstehung im Jahre 1950 bis zur heutigen rechtlichen Regelung.

Der Hauptteil der Arbeit befasst sich mit der gültigen Regelung der Befugnisse der Wirtschaftsarbitrage laut Gesetz Nr. 121/1962 der Gesetzsammlung der ČSSR in Fassung des Gesetzes Nr. 116/1965 der Gesetzsammlung. Die Autorin analysiert hier vor allem die Begriffe Wirtschaftsstreit und Vermögensstreit, denn gerade die genaue Erläuterung dieser Begriffe hält sie für die richtige Richtlinie einer Abgrenzung der Befugnisse der Arbitrage und der Gerichte. Die Schlussfolgerung des Artikels besteht darin, dass als Wirtschaftsstreit so ein Streit bezeichnet werden kann, der auf der wirtschaftsrechtlichen Ermächtigung einer sozialistischen Organisation begründet ist, d. h. ein Streit, der eine materiell-rechtliche Grundlage im Wirtschaftsgesetzbuch hat. Ein Vermögensstreit ist dann nur so ein Wirtschaftsstreit, in welchem es sich um Geld- oder Sachleistungen handelt.